

איתי מאושר

לעיןishi שכטר הי"ד
אוריביטון הי"ד
שילה לוי זיל

כבוד ועונג נר שבת

- א. מבוא
- ב. מחלוקת בדיון ברכה על הנר
- ג. שיטת רשיי
- ד. פסק הרמב"ם והסתירה בדבריו
- ה. מדוע מברכים על הנר?
- ו. האם גם היום שיקח הטעם של כבוד שבת?

א. מבוא

במאמר זה ננסה לעמוד על טעמי מצות הדלקת נר שבת, כפי שהובאו בראשונים. נתמקד בשני טעמי מרכזיים: כבוד ועונג. לזה גם לזה השלוות ונפקותות שונות, ונשתדל בעזרתו ה' לדודם.

המקור התלמודי החשוב ביותר שעדי להדלקת נר שבת מופיע במסכת שבת, וכך היא לשונו הגמרא:

רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרו מפני כבוד השבת. מי טעה? אמר רבא מתוק שריחו רע גזרה שמא יניחה ויצא. אמר ליה אבי: ויצא. אמר ליה שאני אומר הדלקת נר שבת חובה, אמר ר' נחמן בר רב זבדא ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב: 'הדלקת נר שבת חובה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות', ואני אומר מצוה. (כה,ב)

למסקנת הסוגיא נר של שבת חובה. אפילו אבי שמקשה "ויצא", מסכים שהדלקה בגין חובה שכן מפורש במשנה (פ"ב מ"ז): "על שלש עבירות נשים מותות בשעת לידתן על שאין זהירות בנדה בחללה ובדלקת הנר". כך הסיקו התוספות בסוגיה (כה, ב ד"ה הדלקת נר שבת חובה).

נחלקו הראשונים בטעמי הדלקת נר שבת. נתמקד באربעה הראשונים מרכזיים ויסודיים בסוגיא והם: רשיי, רבינו תם, רבינו מושלט¹ והרמב"ם.

ב. מחלוקת בדיון ברכה על נר שבת

.1. חילופי מכתבים בין רבינו תם לרביינו מושלט בעניין ברכת הנר (ועניינים נוספים) הובאו בספר הישר חלק השוויית סימנים מג-ג. דעויותיהם מובאות גם בתוספות כה, ב ד"ה חובה (רבינו מושלט מצוטט שם כייששרוצים לומר).

בתוספות (כח, ב ד"ה חובה), נחלקו ربינו תם ורבינו מושולם בדיון ברכיה על הנר. רבינו תם פסק שיש לברך על הנר ואילו רבינו מושולם פסק שאין לברך על הנר. דרך ביאור מחלוקתם נלמד כיצד תפס כל אחד מהם את טעם הדלקת nr שבת.

טענותיו של ربינו מושולם מודיעין לברך

א. "אין הדלקת גמר מצוותה ואני אלא להאריך את הלילה".
יסוד זה מופיע במסכת מנחות (מג, ב) : "...וכל מצוה דעשיותה לאו גמר מצוה כגון תפילים... איןנו צריך לברך".

ביאור כלל זה : לרוב המצוות יש מכשורי מצווה, כלומר פעולות המאפשרות את קיומם המצווה. למרות שפעולות אלה הכרחיות לקיום המצווה אין מברכין עליהם (כגון תפילים - ללא הכנות תפילים אי אפשר להניח תפילים, ולמרות זאת אין מברכין על ההכנות). כך גם הדלקת nr של שבת אינה אלא מכשיר למצווה, מכשיר לעונג שייהה בשבת כאשר הנר ידלק.

ברור לפיה שרבינו מושלם תפס שאין חובה להדלקת הנר בערב שבת, אלא החובה היא שתהיה תארהה בלילה. כך לשונו² : "וטעמא דמסתבר שאין הדלקת גמר מצוותה ואני אלא כדי להאריך את הלילה". נמצוא שהדלקת הנר אינה גמר מצווה וכן אין מברכין עליה. ביאור הטענה : יסוד עניין הנר לפיה זה הוא אדם לא יכול בחשיכה, ואם כן הדלקת הנר אינה אלא מכשיר לעונג שייהה בשבת, וכשה שלא מברכים על הכשר מצווה כגון הכנות תפילים, בניית סוכה וכדומה, כך גם כאן אין לברך על הדלקת הנר שהוא מכשיר לקיום מצוות עונג שבת.

ב. העובדה שהגמרה נותנת לנר של שבת מעמד של חובה ("ישאני אומר הדלקת nr בשבת חובה"), עדין לא מחייבת ברכיה. לא על כל חובה מברכין, כמו שמצוינו לגבי מים אחרים. הגمراה בחולין (קה, א) אומרת : "אמר רב אידי בר אבון אמר רב יצחק בר אשין : מים ראשונים מצווה ואחרונים חובה". והנה, אף על פי שהגמרה קבעה שמים אחרים חובה, לא מצאו שمبرכים על מים אחרים³.

ג. חיזוק מעניין לשיטת רבינו מושלם נמצאה בගירסתם של כמה גאנונים וראשונים בגמרה. גורס השאלות⁴ :

... אמר רב : הדלקת nr בשבת חובה רחיצת ידיים ורגלים בחמין רשות, ואני

אומר אף רחיצת ידיים ורגלים בחמין חובה.

ובאופן דומה גורס רבינו חנןאל :

.2 מובא בספר היישר חלק השו"ת סיימן מו אות ז.

.3 כך פסק רב עמרם גאון בסידורו בהלכות סעודת עת עד : "ולאחר הסעודה חייב לטול ידיים ואין צריך לברך, دائم רבי אידי בר אבון אמר רב יצחק בר אשין : מים ראשונים מצווה וטעונים ברכיה, ואחרונים חובה אין טעונים ברכיה, והיכא דבריך מוציא שאם שמימים לבטליה".

.4 גם התוספות (חולין קה א ד"ה מים ראשונים) כתבו בשם הלכות גדולות : "...אבל אחרים שום לצורך אדם משום מלך סדומיות - אין טעונים ברכיה". פרשת תצוה שאלתא עב, וכן בפרשת בהעלותך שאלתא كذلك במחודרת מירסקי (קלט בשאר המהדורות).

...ורב חנן אמר אפילו רחיצת ידיים ורגלים בחמין **חוּבָה** ממנהג של רב**י אלעזר**, ויש אומרים רחיצת ידיים ורגלים בחמין מצויה. (שבת כה, ב)

גם היכל בו (סימן לא) כתוב: "ורחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין בערבי שבתות **חוּבָה**".

אם אמנים כך הගרסא, דין אחד לרחיצת ידיים ורגלים ולהדלקת הנר, וכש שברור שלא מברכים על הרחיצה, כך לא מברכים על ההדלקה.
על כל פנים נראה לומר שרביבנו משולם לא גרש כך בגמרא, שכן אם זו הייתה הගרסא המצוייה לפניו לכל הפחות היה מזכיר אותה, שהרי זו הוכחה טובה לשיטתו.

תשובות רבינו تم לטענות רבינו משולם

א. הדלקת הנר היא גמר המצואה כמו בנהר חנוכה שהמצואה היא ההדלקה ופירושם הנס. כך לשונו בספר הישר (חלק השו"ת סימן מה אות ז): "...שגמר מצוותה היא נר חנוכה דלפרסומי ניסא היא, והכי נמי מדוחה שלום ביתו דין לו לא להקדים ולא לאחרר".

וביאור דבריו שטעם הדלקת הנר הוא משום עונג שבת. כך כתוב: "...אבל הדלקת נר היא חובה של מצות עונג שבת". דהיינו, הדלקת הנר היא כדי שאדם לא יאכל בחשיכה וימנע מעונג שבת. אם כן זמן ההדלקה והוא לפני בין המשמות, אז מחשייך ואדם חייב להדלקת תאוורה לצורך הלילה. ממילא לא שייך לטעון שהדלקת הנר היא מכשיר מצוה כיון שההדלקה היא עצמה המצואה, ובזה מושבת טענת רבינו משולם.

ב. אמנים גם מים אחרים נקראו **חוּבָה**, וכן לא מברכים עליהם, אך הסיבה היא שהם נתקנו מפני סכת מלך סדומית. דהיינו, החובה למים אחרים נובעת מכורה מציאותי מסויים. וכך לשון הגمرا (חולין קה, ב): "אמר رب יהודה בריה דרבינו חייא: מפני מה אמרו מים אחרים חובה? שמלח סדומית יש שמסמא את העינים". וברור שעל המנעות מסכנה לא מברכים. אכילה בחשיכה לא בהכרח מהווע סכנה, אך בהחלט פוגעת בעונג שבת.

יסוד המחלוקת

נססה לרדת לשורש מחלוקתם של רבינו تم ורבינו משולם. במבט פשוט המחלוקת היא האם מברכים על הדלקת הנר או אין מברכים. אולם אם עמוק, נראה שהחלוקת היא מה הוא גדר הדלקת הנר? מהו הציווי? רבינו تم הבין שיש חובה להדלק נר בערב שבת לצורך עונג שבת, ואילו רבינו משולם הבין שהחובה היא שתהיה תאוורה בליל שבת ואין חובה להדלק נר בערב שבת.

הנקודה>Mainא בינהם תהיה מה הדין אם היה נדלק מערב שבת. רבינו تم פסק שצרכי לחזור ולהדלק. כך מפורש בתוספות (כה, ב ד"ה **חוּבָה**): "וועוד נראה לרביבנו תם שאם היה הנר מודלק ועומד צריך לכבותו ולהזoor ולהדלק". רבינו תם, לשיטתו, שיש חובה להדלק נר בערב שבת, פסק לא להסתמך על אור שקיים, אלא ממש לעשות מעשה בידיים ולהדלק.

רבינו משולם פסק שלא צריך לחזור ולהדלק, וכך כתוב בתשובה לרביבנו תם (ספר הישר חלק השו"ת סימן מז אות ז): "ואם היתה עשותית דולקת והולכת איינו חייב לכבותה ולהדלקה, כדאשכחן לעניין נר חנוכה". רבינו משולם, לשיטתו, החובה היא שתהיה תאוורה בליל שבת, ואם היא אכן קיימת איין שום צורך לכבות ולהדלק. ראיינו, אם כן, שרביבנו תם סובר שהדלקת הנר היא משום עונג.

מקור נוסף לטעם עונג מופיע במדרש תנומא (תחילת פרשת נח) וזה לשונו: "...הדלקת הנר דכתיב יוקראת לשבת עונג, זו הדלקת הנר בשבת". הרי שתלה הדלקת הנר בעונג שבת.

ג. שיטת רשיי

נראה שרשיי סבר שיש לברך על הדלקת הנר, וכך כתוב רבינו שמחה (מתלמידי רשיי), במחזור ויטרי (סימן קב): "והמדליק נר לשבת צריך ברוך ברוך אתה ה'... להדלק נר של שבת".

ברשיי מוכח שיסוד הדלקת הנר הוא משום כבוד שבת. כך לשונו (שבת כה, ב ד"ה חובה): "כבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אורה". והוכיח סבירה זו מגמרא ביום א' (עד, ב): "אמר אביי הלך מאן דעתך ליה סעודתא לא ליכליה אלא ביממא. אי' זира מאן קרא? טוב מראה עינים מהלך נשף". לפי גמרא זו ברור שיש יותר הנאה בראשית האוכל, אין שביעה אלא במראית עין, ואין סעודה חשובה אלא במקום אורה. אמנם מבחינה מציאותית אפשר לאכול בחושך, אך אין זה מכובד שבת ש אדם ילכלך את בגדיו ותגרם לו אי נעימות כתוצאה מהאפילה.

ראינו, אם כן, שלדעת רשיי הדלקת הנר היא משום כבוד שבת.

ד. פסק הרמב"ם והסתירה בדבריו

גם ברמב"ם מפורש שצריך לברך על הדלקת הנר, וכך פסק (הלכות שבת ה, א): "...וחייב לברך קודם הדלקה: אשר קדשנו במצותו וצונו להדלק נר של שבת".
עוד כתוב הרמב"ם באותו הלכה:

אפילו אין לו מה יأكل, שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק הנר, שזה
בכל עונג שבת הוא.

לעומת זאת בהלכה ה בפרק ל כתוב :

...ויהיה נר דולק ושלחן ערוץ ומיטה מוצעת, שכל אל לו **לכבוד** שבת הון.

הרי בפירוש מצאנו סתירה בדבריו: מצד אחד נר כולל בעונג שבת, מצד שני הוא כוללו בכבוד שבת, היכatz?

הcheid"א תירץ בספרו "מחזיק ברכה", (אורות חיים סימן רסא), שדברי הרמב"ם בפרק ה מתധכים לעני שככל ימות השבוע ישב בחושך אבל לכבוד שבת הוא מתאים ומדליק נר, לגביו השוני בליל השבת מוגדר כעונג. מה שכותב הרמב"ם בפרק ל שנר שבת הוא חלק מכבוד שבת, הכוונה לאדם הרגיל בנר כל השבוע. לגביו אין בהדלקת הנר משום עונג כיון שהוא כבוד שבת.

אלא שדברי החיד"א קשים, שהרי כאשר נר השבת דולק בסעודה יש בזעם בין לאדם עני ובין לאדם עשיר. אין זה משנה אם היה רגיל להדלק נר כל השבוע אם לאו, כאשר הנר דולק העונג שווה גם לעני וגם לעשיר.

ר' צדוק הכהן בספרו קונטרס שביתת שבת (מופייע בפרי צדיק על בראשית אות ז), חילק בין כבוד ובעונג⁵.

בעונג - דברים שאדם עושה ומתענג בשבת עצמה.

כבוד - טרחות והכנות שאדם עושה בערב שבת לכבוד שבת, ואפילו הטורה הוא לצורך עונג הרי הוא בכלל כבוד.

לפייך, מה שכתב הרמב"ם בפרק ה שהדלקת הנר היא שאר הדולק בסעודת שבת הוא בודאי עונג לנאה ממנה. ומה שכתב הרמב"ם בפרק ל שנר שבת הוא משום כבוד שבת, זה מתייחס להדלקה שהיא פועלה הנשית לכבוד השבת.

חילוק זה מוכח ברמב"ם, שהרי בפרק ה זו הרמב"ם במצות הדלקת נר השבת ותכליתה שהיא השימוש לאורה, וזה בהחלט מתאים להגדירה של 'עונג', שפירושה התענוגות בשבת עצמה. בפרק ל, לעומת זאת, עוסק הרמב"ם בהלכות בו - בכבוד שבת שחון פעולות ההכנות לכבוד שבת, המבטאות יחס של כבוד, ובכללן הדלקת הנר.

עוד יש לדיקק מלשון הרמב"ם בפרק ל: "...וצריך לתყון بيתו **מבעוד יום** בכבוד השבת ויהיה נר דולק...". הרי לנו שהרמב"ם תלה את ההכנות הנעשה לכבוד שבת בפעולות הנעשה מבעוד יום כלשונו.

אם נכון תירוץ זה, נמצינו למדים שלשיות הרמב"ם מצות הדלקת הנר בשבת היא גם משום כבוד וגם משום עונג.

כך הבין עורך השולחן שכחוב בהלכה שבת:

...וצריך לומר דעתו יהי איתנהו, דבמוקום שאוכלים הוי מכבוד שבת ובשארי החדרים היה מעונג שבת שלא יכשל בהליכתו. (רגג, ב)

•

נסכם בקצרה מה ראיינו עד כאן :

רביינו תם פסק שמברכים על הדלקת הנר וטעם הדלקה הוא משום עונג.

רביינו משלום פסק שאין מברכים על הנר.

רש"י, ככל הנראה, סבר שמברכים על הנר וטעם הדלקה הוא משום כבוד שבת.

הרמב"ם פסק שמברכים על הדלקת הנר וטעם הדלקה הוא גם משום כבוד וגם משום עונג שבת.

ה. מדו"ע מברכים על הנר?

במהלך הדורות שאחרי הראשונים הנזכרים תפסה לה ברכת הנר מקום של קבוע בהכנות לשבת, והיא נתקבלה ללא עוררין. במה נתיחה הדלקת הנר משאר ההכנות לשבת? מדו"ע

մברכים דוקא על הנר?

הרמב"ם פסק בהלכה ברוכות:

וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון

מקרא מגילה והדלקת נר **שבת**... מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשו

במצותיו וצונו לעשות, והיכן צונו בתורה, שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה,

.5. חילוק זה מופייע גם בביבור הגר"א לש"ע או"ח סימן תקכט, סעיף א, ובאחרונים נוספים.

נמצא עניין הדברים והצען כך הוא אשר קדשו במצותו שציווה בהן לשמעו
מאלו שציוו להדליק נר של חנוכה או לקורות את המגילה וכן שאר כל המצוות
שמדוברי סופרים. (פרק יא הלכה ג)

עוד כתוב הרמב"ם בפירוש המשנה: "...לפי שהכל אלצינו נר בשבת מצוה" (שבת פ"ב, מ"א). מה פירוש מצוה? שתקנו חכמים דרך ציווי על כך ולכך מברכים על ההדלקה כמו על כל מצוה מדברי סופרים. הרי שהרמב"ם כלל את מצות הדלקת נר בשבת במצוות שמעדן הוא מדברי סופרים ואם כן ברור שմברכים.

יש שאמרו שטעם הברכה על הנר הוא תקנה נגד הקראים שכפרו בתורה שבעלפה וישבו בחושך בשבת. אוטם קראים פירשו את הפסוק "לא תעבורו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", כאיסור להדלק נר או להטמין חמינו או לעשות מדורה אפילו בערב שבת⁶. לפי הסבר זה יש במעשה הדלקת הנר, דוקא תוכן כדי ברכה עליו, מעין הפגנה לפני אותם שכפרו בתורה שבעלפה⁷.

ו. האם גם היום שייך הטעם של כבוד שבת?

אמנם כתוב בעל ספר החינוך במצוות ערך נרות במקדש:

**משרשי המצווה שציוונו השם יתברך להיות נר דולק בבית המקדש להגדלת
הבית לכבוד ולהתפארת בענייני הרואים כי אין דרך בני איש להתכבד בבתיות
בנורות Dolkin.**

הטעמה זו הייתה נכונה בזמננו היה הנרג להדלק נרות למאור, אך מה קורה בימינו?
בין אם אמר שטעם הדלקת הנר הוא משום כבוד ובין אם אמר שהטעם הוא משום עונג,
לא ברור מדויע מدلיקים היום נרות, הרי התאורה החשמלית שקיימת היום עדיפה מאור
הנר, ואם אין מדויע להדלק דוקא בנרות?

אכן פוסקים רבים סוברים שנitinן לקיים הדלקת נר שבת לפחות בדיעבד⁸, אלא שיש לומר
יש עניין דוקא בנרות כי בהדלקת הנר עצמו יש כבוד. ואם תאמר שדין זה של כבוד בנר
דוקא היה שייך דוקא למציאות של ימיהם, זה אינו כן, שהרי עניינו הרואות שגם היום,
בנסיבות מסוימות למשל, אוכלים כשנרות דולקים על השולחן זהה ודאי משום כבוד
וחשיבות.

6. פירוש קראי זה עומד בסתריה גמורה להסביר המכילתא לפסוק, זה לשונה:

... ועוד קל וחומר, ומה שביעית שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין, הרי הוא
שובת מערב שביעית לשביעית, שבת שחיבין עליה מיתת כרת ומיתת בית דין, דין הוא
שישות מערב שבת לשבת, ולא יהיה רשאי להדלק לו נר, או להטמין לו את החמן או
לעשה לו מדורה, ת"ל לא תעבורו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, ביום השבת אי אתה
מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת.

(מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דשבתא ויקח פרשה א ד"ה לא תבערו)

7. להרחבה בעיה זו עיין במאמרו של הרב רצון ערוטי "ברכת הדלקת נר של יום טוב", המופיע בספרינו פה,
עמודים עז-פ, וכן במאמרו של נתלי וידר "ברכה בלתי ידועה על קראית פרק במנה מדריקין מתוד
הגניזה", המופיע אף הוא בספרינו, כרך פב, עמודים רג-ריה.

8. שווי' יביע אומר חלק ב א'ich סימן ז'

עוד יש לומר, כיון שהדלקת החשמל היא פעולה שיגורטיב ובסך יום מימوت השבוע דולק או רחם בלבד, על ידי הדלקת נרות שבת מיוחדים של שעוה (או שמן זית לנוהגים להדלק בשמן), מודגש ומובלט כבוד השבת, שהרי תארה זו הودקה במיוחד לכבוד השבת⁹.

אם באמת יש עניין בהדלקת תארה כלשהי לכבוד שבת, יש אולי מקום לטעון שצריך להתכוון להדלק את התארה החשמלית לכבוד שבת קודש, שהרי בהדלקה זו מגלת דעתו שההדלקה היא לכבוד השבת.

דעה זו הובאה בישמרת שבת כהכלתה, וכך כתוב:

כל הנרות שמדליק בתוך ביתו, ידליקם לכבוד שבת, גם אם אין מברך עליהם ברכת הדלקה. וכן שמדליק את מאור החשמל, שהוא נוסף על נרות שבת, יקפיד להדלקו לכבוד שבת.
(פרק מג סעיף לב)

המורם מכל, שבימיינו הטעם של כבוד שבת, הקשור להכנות לקרה שבת, הוא היותר מאשר עוצמתי בהדלקת הנר.

ויהי רצון שנזכה ויתקיים בנו: "אם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון".

⁹. וכך כתב הרב חיים דוד הלוי שליט"א בספרו מקור חיים פרק קי סעיף יג: "...כיון שבכלليل מהدلיקים נר חשמל בלבד, עיי הדלקת נרות - שבת מיוחדים של שעוה, אף שהם בחינת שרגא - בטירהור מאפת דלות אורם, הלא דוקא ממשום כך יש בהם הבלתי כבוד השבת שהודלקו במיוחד לכבוד שבת".